

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШПИТКОВСЬКА НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА

УДК 008:7.03:7.074 (477) “16-20”

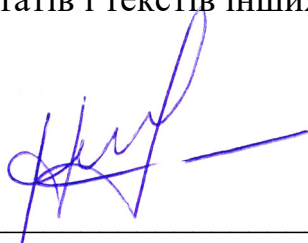
ДИСЕРТАЦІЯ

**МИСТЕЦЬКЕ КОЛЕКЦІОНУВАННЯ
ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ XVII–XXI СТОЛІТТЯ**

Спеціальність 034 – Культурологія
Галузь знань 03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня
доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Шпитковська Н. Д.

Науковий керівник:

Роготченко Олексій Олексійович
доктор мистецтвознавства, професор

Київ — 2021

АНОТАЦІЯ

Шпитковська Н.Д. Мистецьке колекціонування як історико-культурне явище XVII-XXI століття. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 – культурологія. Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України. Київ, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню виникнення та розвитку мистецького колекціонування в Україні, з точки зору суспільно-культурного значення даного феномену, що дало розуміння витоків, передумов формування та особливостей сучасних мистецьких колекційних практик.

Ознакою культурності та розвиненості держави серед інших чинників є наявність мистецьких колекцій. З часів незалежності України, та вибору проєвропейського вектору, актуальності набуває переосмислення історичного минулого. Зростає увага до культурної спадщини та особистостей, що зберегли цінні артефакти для нащадків. Більшість публічних мистецьких колекцій, що зберігають музейні фонди, несуть унікальні свідчення про історію та людей, традиції та цінності, особливості культурного розвитку суспільства. Однак, до цього часу комплексного наукового осмислення культурологічного значення феномену колекціонування не існувало. Окрім досліджень окремих колекцій, не виявлено об'ємних наукових праць, які б досліджували історію мистецького колекціонування у контексті розвитку мистецьких традицій та мистецтвознавчої думки, тому для мети дослідження використані цінні теоретичні праці та емпіричні дослідження окремих аспектів обраної теми.

У загальнотеоретичному осмисленні проблем, порушених у дисертації, основу складають дослідження з питань історії і теорії мистецтва, естетики,

культурології, таких вітчизняних науковців: В. Бітаєва, О. Босенка, О. Голубця, В. Даниленка, Е. Димшиця, Т. Кари-Васильєвої, О. Лагутенко, О. Петрової, М. Протас, О. Ременяки, О. Роготченка, В. Сидоренка, В. Скуратівського, О. Федорука, З. Чегусової, В. Шейка, М. Юр, а також іноземних авторів: Т. Адорно, Ж. Бодрійяра, П. Бурдьє, М. Бьянчі, Дж. Кліффорда, Р. Петерсона, Р. Керна та інших.

Слід зауважити про брак фактологічного матеріалу, пов'язаного з різними історичними етапами колекціонування. Досі в багатьох музеях не оприлюднені імена колекціонерів, чиї твори входять до складу фондів. Досить ускладненим є дослідження приватного колекціонування під час перебування України у складі СРСР, коли значну частину документальних джерел було знищено, а наукові дослідження були розпочаті лише у другій половині ХХ ст.

Серед розглянутих фактологічних джерел: інвентарі, документи, предмети, артефакти, щоденники та записи колекціонерів, які дають уяву про побут, життя, особливості власників мистецьких збірок. До уваги прийняті праці відомих археологів та етнографів, серед яких: В.С. Александрович, М. Перетц, П.М. Жолтовський, С. Томкович, Г.К. Лукомський, В.К. Лукомський, В. Маценко та інші.

Важливим документальним джерелом післяреволюційного періоду є цінні свідчення мистецтвознавців, науковців, істориків, які у часи частих змін влади 1917–1919 рр. рятували від розкрадання і знищення приватні та музейні мистецькі колекції.

При розгляді мистецького колекціонування періоду 60-90-тих рр. ХХ ст., до уваги були прийняті колекції Д.І. Сігалова, О.Д. Тульчинського, І.С. Зільберштейна, А.В. Блещунова, М.Д. Стражеско, І.М. Крижанівського, Б.Б. Свєшнікова, Д.М. Гнатюка, І. Гончара, П.Ф. Луньова, І.Д. Буханчука, Ю.Л. Івакіна, І.С. Диченка, М.З. Кнобеля та інших. Багато з них активно взаємодіяли з музеями, про що залишились документальні свідчення у

вигляді виставкових каталогів та актів прийому творів на зберігання (з метою подальшого викупу).

При розгляді феномену колекціонування періоду незалежності України, до уваги були взяті загальні мистецтвознавчі праці А. Ложкіної, Г. Складенко, Л. Смирної, В. Сидоренко, О. Роготченко та інших, які фрагментарно згадують роль колекціонерів в історії становлення актуального мистецтва в Україні.

На висновки дисертаційного дослідження вплинули численні інтерв'ю, проведені з активно-діючими колекціонерами сучасного мистецтва: М. Царьовим, А. Адамовським, З. Автоназівим, Ю. Когутяком, В. Шпільфогелем, В. Мораховським, Б. і Т. Гриньовими та іншими.

Складнощі у дослідженні сучасного стану колекціонування виникають зі спробою наукового осмислення об'ємного фактичного матеріалу, який широко представлений у сучасних джерелах (ЗМІ, каталоги, інтернет-ресурси тощо), однак досить рідко піддається аналітичному осмисленню та культурологічним дослідженням.

Наукова новизна одержаних результатів, полягає в тому, що вперше в сучасному вітчизняному мистецтвознавстві та культурології узагальнено досвід вітчизняного мистецького колекціонування.

У ході дисертаційної розвідки, вперше проведено ґрунтовний і всебічний аналіз наявної теоретичної та джерельної бази на тему мистецького колекціонування як соціо-культурного феномену, притаманного українському суспільству на різних етапах історичного розвитку.

З огляду на культурологічні особливості, функції, значення та сучасні мотиваційні моделі, притаманні феномену колекціонування, у роботі введено поняття «мистецьке колекціонування» та «колекція творів мистецтва». Музейна лексика оперує термінами образ, предмет, експонат, культурна цінність, і виділяє художню колекцію, колекцію культурних цінностей та музейну колекцію. Спираючись на праці О. Потебні, М. Цваанс, К. Ботанової та інших науковців, авторкою запропоноване наступне визначення

мистецького колекціонування як збирання колекції творів мистецтва, що названі автором, фаховими спеціалістами та суспільством як такі. Результатом процесу колекціонування стає колекція, а її предметом – мистецький твір. Запропоноване визначення розглянуто разом із відповідними характерними ознаками даного феномену.

В роботі подано чіткий термінологічний та теоретичний контекст, уточнене визначення суб'єкта колекціонування, та запропонована рольова класифікація з урахуванням мотиваційних моделей. Розглянуті функції самого феномену колекціонування, як у відношенні до предмету колекціонування (мистецького твору), так і самого колекціонера та його оточення.

Таким чином, уперше в українському мистецтвознавстві всебічно досліджено типологію мистецького колекціонування та колекціонерів, узагальнено класифікацію художніх колекцій та періодизацію розвитку приватного колекціонування на території України.

В праці ідентифіковано трансформації традицій колекціонування на тлі розвитку інституційної інфраструктури (музеї, академії, школи тощо), роль та вплив держави на мотивацію розвитку вітчизняного колекціонування мистецтва. У ході дослідження, на прикладі вивчення історії конкретних художніх колекцій, доведено роль колекціонерів у формуванні музейних художніх фондів, розглянуто еволюцію їх збиральницької та культуротворчої меценатської діяльності. Важливою знахідкою є виявлення взаємного впливу: колекціонерів – на формування професійного мистецького середовища; культурної інтелігенції – на смаки та вподобання колекціонерів, формування приватних збірок та культурних інституцій.

Аналіз еволюції феномену колекціонування на території України було здійснено за наступною періодизацією: перший – дорадянський (до початку XX ст.), другий – радянський (1920–1980-ті рр.), третій – пострадянський, сучасний (1990-ті рр. – початок XXI ст.). У ході запропонованого історичного огляду, удосконалено уявлення про вплив культурно-суспільних,

економічних та політичних факторів на колекційні практики та обрання предмету колекціонування.

Особливе місце у роботі відведено персоналіям знакових колекціонерів, та їх мистецьким зібранням, що існували на території України протягом визначених вище періодів. Приділена увага географічним епіцентрам історичних та сучасних мистецьких колекцій, а саме: Києву, Харкову, Одесі, Львову та іншим регіонам, що вплинули на сучасний стан колекціонування в Україні

Досліджуючи традиції колекціонування в соціокультурному контексті України, в ретроспективному зрізі, з'ясовано важливу роль впливу приватного мистецького колекціонування на формування культурної свідомості українського суспільства. У більшості відомих колекціонерів мистецтва спостерігається тенденція тяжіння до меценатської та культуротворчої діяльності. Розгляд нині відомих українських музейних колекцій дозволив виявити вагомий внесок приватних колекціонерів у збереження та передачу культурних цінностей державі.

В той же час спостерігається брак культури колекціонування, про що свідчать факти відсутності імен багатьох попередніх власників колекцій, нині представлених в державних музейних фондах.

В дисертації здійснено всебічний огляд новітніх форм мистецького колекціонування, що сформувалися під впливом євроінтеграційних процесів за незалежності України. Авторкою запропоноване теоретичне підґрунтя до визначення еко-системи ринку сучасного мистецтва, розглянуте виникнення та існування всіх елементів запропонованої моделі застосовно до сучасних умов в Україні у контексті аналогічних світових тенденцій. Питання розвитку арт-ринку набуває актуальності за умов розглядання творів образотворчого мистецтва як засобу збереження та примноження капіталу, та набуття багатьма приватними мистецькими зібраннями інвестиційної привабливості. Таким чином, у роботі ідентифіковано вплив розвитку світового арт-ринку на вітчизняне сприйняття мистецтва.

У ході дослідження проведено аналіз основних сучасних характеристик феномену колекціонування в Україні, виявлено проблеми сучасного мистецького колекціонування як важливого сучасного культурного чинника та як історичної спадкової культурної традиції.

Зокрема, визначено основні підходи до формування вітчизняних приватних колекцій в наш час: від приватного зібрання до створення приватної інституції або музею. На прикладі існуючих колекцій ідентифіковано стан мистецького колекціонування в Україні в сучасних умовах. Серед розглянутих, колекції В. Пінчука, І. Воронова, А. Адамовського, С. Цюпка, Л. Комського, А. Димчука, В. Мораховського, Б. Гриньова, Л. Березницької, С. Бенямінової, В. Грановського, Ю. Комелькова, В. Хаматова, З. Афтаназіва, Ю. Когутяка, В. Шпільфогеля та інших.

На основі ретельного вивчення мистецьких і культурних фактів, у праці продемонстровано значимість колекціонерів у промоції та популяризації українського мистецтва в країні та за її межами.

Таким чином, в роботі проведено комплексне вивчення феномену колекціонування в процесі еволюції українського державотворення і культурного розвитку, виявлене його суспільно-культурне значення в історичному та сучасному контексті протягом періоду XVII-XXI століття.

Наголошено на практичному значенні результатів дисертаційного дослідження та можливості їх застосування в подальшій розробці наукових і практичних засад української культурології та мистецтвознавства, а також, відповідної державної політики.

Ключові слова: колекціонування, мистецьке колекціонування, художнє колекціонування, колекціонер, культурне меценатство.

SUMMARY

N. D. Shpytkovska. Artistic collecting as a historical and cultural phenomenon of the XVII-XXI century. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for a Doctor of Philosophy Degree: Specialty 034 – Cultural studies. The Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv, 2021.

The Dissertation is devoted to the research of the origin and development of art collecting in Ukraine, from the point of view of social and cultural significance of this phenomenon, which gave an understanding of the origins, preconditions of formation and features of modern art collecting practices.

Among other factors the presence of art collections is a sign of culture and development of the state. Since Ukraine became independent and chose a pro-European vector, the rethinking of the historical past has become relevant. There is a growing attention to the cultural heritage and to the individuals who preserved valuable artifacts for posterity. Most public art collections that preserve museum collections do carry unique evidence of history and people, traditions and values, and the society's cultural development features. However, until now, a comprehensive scientific understanding of the culturological significance of the phenomenon of collecting did not exist. Apart from the research of individual collections, no voluminous scientific works have been identified that would study the history of art collecting in the context of the development of artistic traditions and the art of thought, so valuable theoretical works and empirical studies of certain aspects of the chosen topic were used.

In the general theoretical understanding of the problems raised in this Dissertation, the basis is the research on the history and theory of art, aesthetics,

culturology and the following national scientists: V. Bitaiiev, O. Bosenko, O. Golubets, V. Danylenko, E. Dymshyts, T. Kary-Vasilyeva, O. Lagutenko, O. Petrova, M. Protas, O. Remenyaka, O. Rogotchenko, V. Sydorenko, V. Skurativsky, O. Fedoruk, Z. Chegusova, V. Sheiko, M. Yur, as well as foreign authors: T. Adorno, J. Baudrillard, P. Bourdieu, M. Bianchi, J. Clifford, R. Peterson, R. Kern and others.

It should be noted that there is a lack of factual material related to the various historical stages of collecting. The names of collectors whose works are part of the funds have not yet been made public in many museums. The study of private collecting during the time when Ukraine was a part of the USSR is quite complicated, when a significant part of documentary sources was destroyed, and scientific research started only in the second half of the XX century.

Among the considered factual sources are inventories, documents, objects, artifacts, diaries and records of collectors, which give an idea of particularities of life and lifestyle of the art collections' owners. The works of famous archaeologists and ethnographers were taken into account, among which are V. S. Alexandrovich, M. Peretz, P. M. Zholtovsky, S. Tomkovych, G. K. Lukomsky, V. K. Lukomsky, V. Matsenko and others.

An important documentary source of the post-revolutionary period is the valuable testimony of art critics, scientists, and historians who, during the frequent changes of power in 1917–1919, saved private and museum art collections from theft and destruction.

When considering the artistic collecting of the period of the 60-90s of the XX century, the collections of D. I. Sigalov, O. D. Tulchynsky, I. S. Zilberstein, A.V. Bleschunov, M. D. Strazhesko, I. M. Kryzhanivsky, B. B. Svieshnikov, D. M. Hnatyuk, I. Gonchar, P. F. Luniov, I. D. Bukhanchuk, Yu. L. Ivakin, I. S. Dychenko, M. Z. Knobel and others were taken into account. Many of them actively interacted with museums, about which there is documentary evidence in the form of exhibition catalogs and the Acceptance Certificates for storage (for further buying out).

While considering the phenomenon of collecting during the period of independence of Ukraine, the general art works of A. Lozhkina, G. Sklyarenko, L. Smyrna, V. Sydorenko, O. Rogotchenko and others were taken into account, which fragmentarily mention the role of collectors in the history of contemporary art in Ukraine.

The conclusions of the Dissertation research were influenced by numerous interviews conducted with active collectors of contemporary art, such as M. Tsaryov, A. Adamovsky, Z. Avtonaziv, Yu. Kohutyak, V. Shpilfogel, V. Morakhovsky, B. Grynyov and T. Grynyov and others.

Difficulties in the study of the current state of collecting arise with the attempt to scientifically comprehend the voluminous factual material, which is widely represented in modern sources (media, catalogs, Internet resources, etc.), but is rarely subjected to analytical thinking and cultural studies.

Scientific novelty. The thesis for the first time in modern domestic art history and culturology provides complex and comprehensive analysis of art collecting phenomenon.

In the course of the Dissertation research, for the first time a thorough and comprehensive analysis of the existing theoretical and source base on the topic of art collecting as a socio-cultural phenomenon inherent in Ukrainian society at different stages of historical development has been conducted.

Given the culturological features, functions, meanings and modern motivational models inherent in the phenomenon of collecting, the concept of "artistic collecting" and "collection of works of art" is introduced in the work. Museum vocabulary uses the terms image, object, exhibit, cultural value, and distinguishes the art collection, the collection of cultural values and the museum collection. Based on the works of O. Potebnia, M. Tsvaans, K. Botanova and other scientists, the author proposes the following definition of art collecting as collecting a collection of works of art, named by the author, professionals and society as such. The result of the collecting process is a collection, and its subject

is a work of art. The proposed definition is considered together with the corresponding characteristic features of this phenomenon.

The paper presents a clear terminological and theoretical context, clarifies the definition of the subject of collecting, and proposes a role classification based on motivational models. The functions of the phenomenon of collecting, both in relation to the subject of collecting (artwork), and the collector and his environment are considered.

Thus, for the first time in Ukrainian art history, the typology of art collecting and collectors has been comprehensively studied, the classification of art collections and the periodization of the development of private collecting in Ukraine have been generalized.

The Dissertation identifies the transformation of collecting traditions against the background of the development of institutional infrastructure (museums, academies, schools, etc.), the role and influence of the state on the motivation for the development of domestic art collecting. In the course of the research, on the example of studying the history of specific art collections, the role of collectors in the formation of museum art funds is proved, the evolution of their collecting and cultural patronage activity is considered. An important finding is to identify the mutual influence of collectors on the formation of a professional artistic environment and the influence of cultural intelligentsia on the tastes and preferences of collectors, the formation of private collections and cultural institutions.

The analysis of the evolution of the phenomenon of collecting on the territory of Ukraine was carried out according to the following periodization: the first period - pre-Soviet (until the early twentieth century), the second one – Soviet period (1920-1980), the third one - post-Soviet, modern period (1990s - beginning of XXI century). In the course of the proposed historical review, the understanding of the influence of cultural, social, economic and political factors on collecting practices and the choice of the subject of collecting has been improved.

A special place in the work is given to the personalities of iconic collectors, and their art collections that existed in Ukraine during the above periods. Attention is paid to the geographical epicenters of historical and contemporary art collections, namely: Kyiv, Kharkiv, Odesa, Lviv and other regions that have influenced the current state of collecting in Ukraine.

Exploring the traditions of collecting in the socio-cultural context of Ukraine, in retrospect, the author clarifies the important role of the influence of private art collecting on the formation of cultural consciousness of Ukrainian society. Most well-known art collectors have a tendency to patronage and cultural activities. Examination of the famous Ukrainian museum collections has revealed a significant contribution of private collectors to the preservation and transfer of cultural values to the state.

At the same time, there is a lack of collecting culture, as evidenced by the absence of the names of many previous owners of collections, now represented in state museum collections.

The Dissertation provides a comprehensive overview of the latest forms of art collecting, which were formed under the influence of European integration processes during the independence of Ukraine. The author offers a theoretical basis for defining the eco-system of the contemporary art market, considers the origin and existence of all elements of the proposed model applicable to modern conditions in Ukraine in the context of similar global trends. The issue of art market development becomes relevant in terms of consideration of works of fine art as a means of preserving and increasing capital, and the acquisition of investment attractiveness by many private art collections. Thus, the Dissertation identifies the impact of the development of the world art market on the national perception of art.

In the course of the research the author analyzes the main modern characteristics of the phenomenon of collecting in Ukraine, and reveals the problems of modern art collecting as an important modern cultural factor and as a historical hereditary cultural tradition.

In particular, the main approaches to the formation of domestic private collections in our time are defined: from a private collection to the creation of a private institution or museum. The state of art collecting in Ukraine under modern conditions is identified on the example of existing collections. The author examines art collections of V. Pinchuk, I. Voronov, A. Adamovsky, S. Tsyupko, L. Komsy, A. Dymchuk, V. Morakhovsky, B. Grynyov, L. Berezhnyska, S. Benjaminova, V. Granovsky, Yu. Komelkov, V. Khamatov, Z. Aftanaziv, Yu. Kohutyak, V. Shpilfogel and other.

Based on a careful study of artistic and cultural facts, the work demonstrates the importance of collectors in the promotion and popularization of Ukrainian art in the country and abroad.

Thus, the paper conducts a comprehensive study of the phenomenon of collecting in the process of evolution of Ukrainian statehood and cultural development, reveals its socio-cultural significance in the historical and modern context during the XVII-XXI centuries.

Emphasis is placed on the practical significance of the results of the Dissertation research and the possibility of their application in the further development of scientific and practical principles of Ukrainian culturology and art history, as well as of the relevant state policy.

Keywords: collecting, art collecting, artistic collecting, art collector, cultural patronage.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Стаття у наукових фахових виданнях України:

1. Шпитковська Н. Д. Перетин світових культур на прикладі Венеційської бієнале // *Сучасне мистецтво*. Київ: Фенікс, 2014. Вип. 10. С. 237–242.

Стаття у іноземному науковому періодичному виданні:

2. Шпитковська Н. Д. Розвиток мистецького колекціонування в Україні: історичні, культурні та соціальні передумови протягом XVII-XVIII століть. Development of art collecting in Ukraine: historical, cultural and social preconditions during XVII-XVIII centuries // *Paradigm of knowledge*. 2020. № 5(43). С. 292–311. URL : <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/download/2242/2248>

Стаття у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз:

3. Шпитковська Н. Д., Роготченко О. О., Зузяк Т. П. Кізім С. С. Графічний дизайн у професійній підготовці майбутніх спеціалістів. Graphic design in the professional training of future specialists. // *AD Alta, journal of interdisciplinary research*. 2021. P. 143–146. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110118/papers/A_24.pdf

Опубліковані праці апробаційного характеру:

4. Шпитковська Н. Д. Значення, функції та особливості колекціонування, як культурного феномену розвитку суспільства // I International scientific and theoretical conference “Theory and practice of modern science”, collection of scientific papers SCIENTA. Conference proceedings, Volume II, April 23, 2021. Krakow, Republic of Poland. P. 173–175. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/issue/view/23.04.2021/508>

5. Шпитковська Н. Д. Мистецьке колекціонування, визначення та термінологія Значення, функції та особливості колекціонування, як культурного феномену розвитку суспільства. I International Scientific and Practical Conference “Theoretical and practical aspects of modern scientific research”. Conference proceedings, April 30, 2021. Seoul, Korea. P. 177–178. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/12097/11242>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

6. Шпитковська Н. Д. Сучасне українське у світовому культурному просторі як форма спадкоємності національних традицій // *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*. Київ: Інтертехнологія, 2014. Вип. 10. С. 247–254.

7. Шпитковська Н. Д. Витоки національного колекціонування. Перші музейні та приватні колекції // *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. Київ: ІПСМ НАМ України, 2016. Вип. 8 (19). С. 154–158.

8. Шпитковська Н. Д. Роль колекціонерів: Від збереження та вивчення предметів колекціонування до їх популяризації шляхом публічного експонування та створення музейних інституцій // *Художня культура. Актуальні проблеми*. Київ: Фенікс, 2018. Вип. 14. С. 79–88.